

dr. Roger Janssen o.s.c.

met de medewerking voor de illustraties van
dr. Mieke van Zanten

OORD VAN HELDER LICHT

800 jaar Orde van het Heilig Kruis (1210-2010)

St. Agatha - Cuijk
2010

WOORD VOORAF

Een beroemd verhaal vertelt over de archonten die het schip dat Theseus gebruikte in de strijd tegen de Amazones absoluut wilden bewaren. De vaste wil was er, maar de natuur werkte niet mee: de ruwheid der tijden tastte het hout aan en de planken begonnen te rotten. De archonten vervingen de beschadigde door nieuwe van gezond hout. Geleidelijk aan werd het gehele schip voorzien van nieuw hout. De hamvraag luidde nu: wanneer kon het schip van Theseus niet langer Theseus' schip zijn? Wanneer kunnen we van een orde zeggen dat ze dezelfde orde niet meer is? Hoeveel eigenschappen mogen een na een worden weggenomen? Wat veranderde aan de identiteit van de Orde van het Heilig Kruis toen de kruisbroeders *heren kruisbroeders* werden, toen de kruisheren Latijnse scholen oprichtten, of nog toen de kruisheren missionarissen werden? Om tijd en ruimte te kunnen trotseren, regenereren organisaties. Niets blijft. Niettemin kan een veelheid van ogenschijnlijk losse elementen leiden tot een coherent geheel, dat door de tijd heen de identiteit van een organisatie vormt en haar daardoor in zekere zin kan 'bepalen' en 'vastleggen'.

In 2010 viert de Orde van het Heilig Kruis haar 800-jarig bestaan. Nauwelijks twaalf jaar geleden, met name in 1998, vierde de orde haar 750-jarig bestaan. Als vertrekpunt in de geschiedenis werden toen de oprichtingsoorkonden van 1248 gekozen. In dat jaar werd de orde door paus Innocentius IV erkend en geïnstalleerd als een orde van reguliere kanunniken die wilde leven volgens de Regel van de Heilige Augustinus. In het historische tijdschrift *Clairlieu, Tijdschrift gewijd aan de geschiedenis der Kruisheren*, jaargang 62 (2004), hebben we uitgebreide aandacht geschonken aan "De oorsprong van de Orde van het Heilig Kruis". De identiteit van een religieuze orde is echter niet alleen afhankelijk van de historische, geografische en juridische inbedding. Er zijn ook andere invloeden en kenmerken, zoals bijvoorbeeld het apostolaat en de spiritualiteit. Daaraan schonken we aandacht in *Clairlieu*, jaargang 57 (1999). De ontwikkelingen in de tijd kunnen ertoe leiden dat de oorspronkelijke identiteit geheel of gedeeltelijk wijzigt. De leden moeten haar immers accepteren en ze kan intern of extern worden gecontesteerd. Daarom gaven we onze bijdrage in 1999 als titel mee: "Vijf breuklijnen van traditie en vernieuwing in de Orde van het H. Kruis (1248-1998)". Deze publicatie werd achtereenvolgens in het Engels, het Indonesisch en het Frans vertaald.

In 2001 lanceerde het generaal bestuur van de orde de volgende tien jaar als een decennium van hernieuwing en transformatie. Men beoogde een hernieuwde samenhang tussen spiritualiteit en identiteit, tussen identiteit en sociale, culturele en rituele veranderingen en last but not least de juiste maat in het samenspel van contemplatie en actie. In 1635, toen de orde via onderwijs en parochiepastoraat heel actief meewerkte aan de contrareformatori-

sche bloei van de katholieke kerk, ging Henricus Russelius op zoek naar de spirituele verankering van zijn orde en belandde bij de Luikse kanunnik Theodorus van Celles, die in het begin van de dertiende eeuw – omstreeks 1210/1211 – de Orde van het Heilig Kruis nabij Hoi gesticht zou hebben. Theodorus zocht een samengaan van contemplatie binnen het klooster en van actie daarbuiten, zoals predicatie en bekering. Dankbaar ging het generaal bestuur in 2001 uit van ‘deze spirituele roots’ van de orde om “een nieuw begin te maken vanuit een plaats van licht”. Samen met de viering van 800 jaar Orde van het Heilig Kruis worden ook het 100-jarig bestaan van de aanwezigheid van de kruisheren in de Verenigde Staten van Amerika en het vijftigste jaar van de kruisherennissie in Irian Jaya feestelijk herdacht.

Het boek dat u ter hand neemt is tot stand gekomen in opdracht van het provinciaal bestuur van de Europese provincie van de kruisheren. Het bouwt verder op de publicatie van 1999 en peilt naar de geschiedenis van de orde vanuit “een plaats van licht”. De aandachtige lezer zal geregeld passages uit het boek zien oplichten. We staan nog altijd pal achter de publicatie over *Vijf breuklijnen van traditie en vernieuwing...* Vele publicaties van en over de kruisheren hebben we bovendien verwerkt in de laatste tien jaargangen van *Clairlieu*. Raadpleging van het tijdschrift levert de bibliografische referenties van de vroegere schrijvers die op deze wijze indirect mee gestalte gaven aan de inhoud van voorliggend boek.

Om de beoogde leesbaarheid te waarborgen, ook bij niet-ingewijden, zijn historische termen en begrippen uitgelegd in het toegevoegde glossarium. Om dezelfde reden is een groot aantal illustraties opgenomen; een deskundige hebben we daartoe als medewerker gevraagd, met name kunsthistoricus dr. Mieke van Zanten, conservator bij de Stichting Sint Aegten, Cultuurbeheer Orde der Kruisheren. Zij was tevens bereid om het manuscript kritisch door te lezen en van kanttekeningen te voorzien, waarvoor we haar zeer erkentelijk zijn.

dr. Roger Janssen o.s.c.

INHOUDSOPGAVE

WOORD VOORAF	5
INHOUDSOPGAVE	7
GLOSSARIUM	11
HOOFDSTUK I	
De Orde van het Heilig Kruis, de eerste eeuwen 1210 - 1248 - 1410	25
Economische context	25
Profane en religieuze context	26
Politieke en territoriale context	32
Kruisbroeders en kruistochten	32
Kruisbroeders en de strijd tussen paus en keizer	35
De Franse invloed	39
Crisis in Kerk en orde	52
Crisis in de Kerk	52
Crisis in de orde	55
Een korte terugblik	62
HOOFDSTUK II	
Van kanunnik tot monnik in de vijftiende eeuw	63
Transformatie van het kloosterleven	63
Het generaal kapittel van 1410 en de terugkeer naar oude waarden	64
Herijking van de constituties van 1248	67
Generale kapittels	69
Uniformiteit van regel en statuten	70
Geloofte van armoede	70
Geloofte van zuiverheid	73
Geloofte van gehoorzaamheid	73
Vasten en onthouding	75
Silentium	76
Kledingvoorschriften: het kloosterhabijt	77
Revitalisatie van de vita mixta en centralisatie	78
Revitalisatie van de vita mixta	78
De 'Dietse' periode in de Orde van het Heilig Kruis	79
De generale oversten tussen 1415 en 1537	87
Hospitaliteit en apostolaat	93
Liturgisch leven en zielzorg	93
Koorgebed	93
Verering van het Heilig Kruis	94
Pretiosaplechtigheid	94

Maria-officie	95
Heiligenverering	95
Private gebeden	97
Parochiewerk	98
Zielzorg voor vrouwelijke religieuzen	98
De privileges van de kruisbroeders	99
De bibliotheken	100
Een korte terugblik	106
HOOFDSTUK III	
De kruisbroeders worden kruisheren in de zestiende eeuw	107
In het defensief	109
De opheffing van de kloosters in Engeland	111
Verlies van kloosters in de Noordelijke Nederlanden en Duitsland	114
Het verzet van de Franse kloosters tegen de centralisatie	126
Crisis en heropstanding	132
Enkele vitale gemeenschappen tussen 1540 en 1619	135
Revitalisatie in enkele kloosters, waaronder het Klaasklooster van Venlo	136
Nadruk op de actieve dimensie van de vita mixta	142
Parochiale zielzorg	142
De Kruisherenaflaat	143
Latijnse scholen	144
De kruisheren en de Universiteit van Leuven	145
Wetenschapsbeoefening	146
De generale oversten tussen ca. 1540 en 1619	147
Een korte terugblik	152
HOOFDSTUK IV	
Een bloeiende orde in de zeventiende eeuw	153
De generale oversten tussen 1619 en 1695	155
De kloostertucht	160
Liturgie en pastoraat	162
Hervorming van het brevier	162
Parochiale zorg	165
De kloosterkerken	171
Bedevaarten	174
Broederschappen	178
Onderwijs, vorming en wetenschapsbeoefening	183
Odiliaverering	187
Gasthuizen	192
Een korte terugblik	193

HOOFDSTUK V	
Crisis en verval in de achttiende eeuw	195
De eigen weg van de Franse kloosters	195
Intern verzet tegen de centralisatiepolitiek	196
Het einde van Clairlieu	210
De beleving van de geloften. Contrareformatie versus Verlichting	221
Liturgie en apostolaat	224
Kroniek van een aangekondigde ondergang	227
Een korte terugblik	233
HOOFDSTUK VI	
Heropleving van de orde in de negentiende eeuw	235
Missionair Nederland	235
De religieuzen en de katholieke beweging	237
Twee kruisherenkloosters overleven Napoleon en Willem I	238
Henricus van den Wijmelenberg zet de orde op een nieuw spoor	242
Restauratieve initiatieven	242
Congregationele initiatieven	246
Missionering overzee	252
Middelbaar onderwijs	254
Transformatie van de orde	259
Statutenstrijd	259
Statuten van 1660 in 1868	262
Consolidatie van de Orde van het Heilig Kruis	269
Beknotting en macht van de prior localis	269
Het gezag van de magister-generaal	270
Een nieuwe bestemming voor het klooster van Diest	274
Een priestercollege in Uden	275
Het kloosterleven onder magister-generaal	
Manders (1889-1899)	276
Actieve en contemplatieve conventen	278
Diest	278
Maaseik	280
Een korte terugblik	282
HOOFDSTUK VII	
Een nieuwe poging tot transformatie in het eerste kwart van de twintigste eeuw	283
Kardinaal van Rossum protector van de orde	284
De procurator-generaal	285
De ambtsduur van het prioraat	286
Een klooster en college in Hannut	287
Missionering overzee	289
Verenigde Staten	289
Belgisch-Kongo	293
Java	297

De constituties van 1925	298
Kruisspiritualiteit	299
Het Romeinse brevier	301
De kruisherenaflaat bleef geen privilege	303
Odiliaverering	305
Volksmissionering	307
Belangstelling voor de geschiedenis van de orde	312
Een korte terugblik	314
HOOFDSTUK VIII	
De gemeenschap van goederen en personen, 1853 - 1927	315
De gemeenschap van goederen	315
Restauratie en herstelling	315
Terugkeren naar Venlo lukt niet	317
Terugkeren naar Hoi is onbetaalbaar	318
Weldoeners van de orde	319
Dreigende verkoop van St. Agatha	320
Pecunia nervus rerum (alles draait om geld)	324
De gemeenschap van personen	331
HOOFDSTUK IX	
Bloei, neergang en herbronning, 1930-(2010)	335
Bloei en uitbreiding	338
Crisis en herbronning	346
NAWOORD	351
BIBLIOGRAFIE	353
INDEX PLAATSNAMEN EN KLOOSTERS	362
INDEX PERSOONSNAMEN	368
LIJST VAN ILLUSTRATIES	376